

ПРОМИШЉАЊА ТРАДИЦИЈЕ

Фолклорна и литерарна истраживања

ЗБОРНИК РАДОВА ПОСВЕЋЕН
МИРЈАНИ ДРНДАРСКИ И НЕНАДУ ЉУБИНКОВИЋУ

Уредили
ПРОФ. ДР БОШКО СУВАЏИЋ
ДР БРАНКО ЗЛАТКОВИЋ

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
БЕОГРАД 2014.

Данијела Р. ПЕТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

ТРИЈАДЕ У СРПСКОЈ ЕПИЦИ¹

У овом раду испитује се једна врста синтагматске везе међу јунацима усмених епских песама. На примерима најпознатијих јуначких и рођачких тријада српске епике, сагледавају се типови и функције тројних веза, стабилност имена и модификација номенклатуре у различитим сижеима. Такође, прате се путеви генезе тријаде, која израста на подлози пара, и уочавају основни принципи хоризонталног удруживања јунака.

Кључне речи: тријада, пар, јунак, побратими, рођаци, синтагматски низ.

Синтагматско, хоризонтално повезивање занкова (De Sosir 1989:146; Jakobson 1966: 296; Lotman 1976: 131–140), пресликано на свет епских јунака, резултира успостављањем различитих релација у оквиру исте песме. Најкраћи низ, уједно и доминантан тип синтагматског уланчавања епских јунака, представљају парне спреге, комплементарне или опозитне, нпр. између јунака и побратима (помоћника), или јунака и противника,² а најдужи синтагматски ланац настаје укључивањем јунака у каталоге. На средокраћи су мање бројни, али не и мање важни тројни низови. Они настају повезивањем тројице јунака, побратима или сабораца у истом сижеу, а исто тако, тројна релација се успоставља и између рођака – оца и синова, ујака и сестрића, и браће.

---

* petkovic.danijela@yahoo.com

¹ Ова студија је настала као резултат рада на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду” (бр. 178011) Института за књижевност и уметност у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

² О комплементарним и антагонистичким парним спрегама више у: Петковић 2013: 85–95.

Јуначка тријада

Две најпознатије јуначке, побратимске, тријаде српске епике³ јесу Марко, Милош и Реља, и – Милош Обилић, Косанчић Иван и Топлица Милан (Ђурић 1976: 62). Прва је карактеристична највише за сватовске каталоге (Е, 188; СНП II, 87; СНП VI, 34; СНП VI, 36; СНП VI, 42; СНП Пр, 81; ПЦХ, 72). Три јунака заједно просе сестру Леке капетана (СНП II, 40), залазе у Љутичин виноград (СНП II, 39) или са другим Ђурђевим војводама јуришају на Јанкове „Мацаре” (ПЦХ, 74). Снага ове везе потврђује се међу обрадама у којима се тројка појављује по инерцији, под чијим дејством Марко „дозива” своје побратиме и када за њих нема сижејног оправдања. Тако се на крају варијанте из Милутиновићеве збирке о сукобу Марка и Филипа Мацарина, јунаку придружују Милош и Реља, тек толико да заједно испију вино и прославе победу над хвалисавцем (ПЦХ, 94). Слично се ова тријада интегрише у поменуте женидбене сижее. Иако су сватовске функције јунака варијабилне и заменљиве, Марко једини има запаженију сижејну улогу – спасава девојку, обрачунава се с нападачима на поворку и представницима тазбине. Милош и Реља су само имена у каталогу, надовезана на Марково, а каткад су и негативно окарактерисани. Нпр. беже пред троглавим Арапином који напада сватове Ива Црнојевића (Е, 188; СНП VI, 36) или предају оружје цину Латинину (СНП II, 87). Милош и Реља су не само мање активни него су и мање индивидуализовани кад су удружени с Марком. На Љутицу Богдана ударају заједно, пред Леком капетаном и његовом сестром обојица ћуте. Марко их води, организује, штити и критикује. Тријада, заправо, није хомогена. Она је веома ретко тројство равноправних или градацијски уланчаних, хијерархизованих, јунака. Побратими се повезују по схеми 2 + 1, тј. пар + појединац. Милош и Реља су пар само у тријади, а иначе се не појављују без нашег највећег јунака. Најстабилнији члан је управо Марко, док један од преостале двојице побратима може бити замењен неким другим јунаком. Нпр. Груја је потиснуо Милоша у варијанти о женидби леђанског бана – СНП VI, 37, а у једној варијанти сижеа о борби најмлађег јунака са хваљеним придошлицом њега или Рељу мења Раде Облачић, најстабилнији члан тријаде овог модела – СНП VI, 33; СНП Пр, 55. И при оваквој комбинацији, издваја се пар у тријади.

Међу тројицом побратима, дакле, једино је Марко хијерархијски издигнут. Покушаји да се успостави градацијски низ применљиви су само на појединачне примере. Реља је тако посматран као последњи члан

³ Рад је заснован на грађи коју сачињавају епске песме из старијих записа, Вукове класичне збирке, необјављени рукописи и заоставштина, као и Милутиновићева *Пјеванија*.

низа, статиста, али и као спој антропоморфног и крилатог јунака, и најбољи просац горде Росе (Ђурић 1976: 62).⁴ С друге стране, могуће је да је комплементарни пар који формирају Марко и Милош, у сижеима који почивају на дијадском (парном) односу протагониста, утицао на Милошево средишње место у градацијском низу побратима. Тријаде одабраног корпуса демантују ово тврђење. Милош је само једанпут посредно претпостављен Рељи у песми о женидби Поповића Стојана (СНП II, 87). На повратку, сви сватови, међу њима и Реља и Милош, предају оружје цину Латинину. Марко једини не полаже оружје, али је певач Милоша покушао да оправда:

„Шћаше Милош извадити кавгу,
Ал’ дружина викну на Милоша:
‘Подај сабљу, не замећи кавге.’
Даде Милош сабљу оковану.”

У највећем броју песама Милош и Реља су равноправни, одмах иза и уз Марка.

Маркова номенклатура је, примерено његовом положају у тријади, најстабилнија – варира од имена и презимена изведеног од титуле или је комбинација имена и топонима (Марко од Прилепа). Реља Бошњанин / Реља од Пазара / Реља Крилатица / Реља Крилати, без обзира на изменљивост другог дела номенклатуре, недвосмислено је исти поетски лик. Најмање стабилно је Милошево име. Кобилић/Обилић/Обиљан/Обиловић најраспрострањеније је презиме, али се повремено појављује и име с титулом – Милош војвода или име с топонимом – Милош од Поцерја. Поклапање номенклатуре косовског јунака и познијег устаничког војводе није довело до контаминације њихових ликова, али је приметна већа стабилност презимена Обилић у тријади косовских подвижника. Милош од Поцерја удружен с Топлицом Миланом и Косанчићем Иваном појављује се само у песми о ослобађању јунака из тамнице Вуче генерала, која тематски и не припада косовском кругу (СНП II, 42). Било да је Милош од Поцерја у косовској тријади, било да је удружен с Марком и Рељом, изгледа, нема славу и ореол Обилића. У поменутој варијанти је најпре пасиван, а до краја инфериорнији када се упореди с Марком, други пут бежи пред нападачем сватова (СНП II, 87) или уступа пред

⁴ А. Лома, према описима тројице побратима и градацијском поретку, закључује да ова тријада поново активира древни трофункционални модел. Марко је представник војничког, Милош сељачког, а Реља свештеничког сталежа. Првог карактерише необуздана снага и ратничка вештина, другог лепота, плодност и обиље, а трећег магијске способности (крилатост, летење). (Лома 1997: 173–175)

Љутицом Богданом (СНП II, 39).⁵ На име Обилића оваква сенка ретко пада. Зато је оно стабилније у косовском кругу него у спези са Марком и Рељом.

Тројка Милош – Милан – Иван ретко излази из матичног тематског оквира. Ипак, и на њу су се пренели најпопуларнији мотиви – поменути боравак у тамници и сватовски каталози (СНП IIIр, 67). Порекло овог удруживања истраживачи померају уназад, много пре Косовске битке,⁶ или унапред⁷, до Другог косовског боја⁸. Доминација парног принципа уочљива је и у овој тријади. И она настаје проширивањем дијаде, тј. по формули $2 + 1$. На кнежевој вечери Милош седи „у застави”, „и до њега дв’је српске војводе” (СНП II, 50). Он је подвижник који улази у Муратов шатор, док га побратими чекају испред (СНП IIIр, 30).⁹ Пар јесте основа, али није стабилан. Када се неки од двојице Милошевих побратима индивидуализује, могуће је и другачије удруживање. Нпр. у варијанти из II Вукове збирке Иван Косанчић уходи турску војску, а Милош и Милан остају у српском табору. По повратку, Милош и Иван разговарају о турској војсци и извештају који Иван треба да поднесе кнезу. У „Лазарици” из Вукових необјављених рукописа улога уходе поверена је Милану Топлици. Такође, Милан је потенцијални женик, вереник Косовке девојке,

⁵ Негативна карактеризација прати истоименог јунака и у песми о женидби бана Дрињанина (СНП VII, 22). Тамо је он други просац који препроси и поведе банову вереницу, али је потпуно премештање Милоша на пол противника избегнуто и ублажено његовим одустајањем и препуштањем девојке супарнику.

⁶ В. Чајкановић налази да су три побратима уместо два, како је карактеристично за митове и епике, вероватно дошла из приповедака. Милана и Ивана посматра као дублете исте митске личности. (Чајкановић 1994: 218–219) Два Милошева побратима су неисторијске личности, чија су презимена настала по рекама Косаница и Топлица (Maretić 1966: 38–39). А. Лома такође полази од парне спреге јунака. Иван Косанчић обмањује кнеза лажним извештајем о бројности турске војске, он агитује за борбу, па тако наликује Ивану/Јовану Косовцу, митском јунаку који врбује пале јунаке за свет мртвих. Мада припада јунацима соларних митова, Милош се такође приближава хтонским ликовима и своме побратиму, јер га управо он наговара да ублажи извештај. „...Иван Косовчић/Косанчић, као и Милан Топлица, настали (су) као пројекције Пра-Милоша. (Лома 2002: 155–157)

⁷ Шмаус придруживање побратима Милошу везује за другу фазу развоја косовске легенде (од XVII века), када је требало спојити Милошеву и Лазареву легенду. Епизоде ухођења и пратње Милоша у турски логор, у којима учествују три побратима или јунак и слуге, пратиоци, предисторија су за сусрет Милоша и Лазара у завршници косовске епопеје. (Шмаус 1964: 617–618) Идући за А. Шмаусом, Р. Михаљчић помиње легенде о разговору Милоша и Ивана, после Ивановог повратка из турског табора. Сусрет побратима, који посматра кнез Лазар, даје уверљивост Вуковој клевети. Милан и Иван су, дакле, накнадно уведени, заједно с мотивом ухођења, да би се мотивисала клевета и њено олако прихватање. (Михаљчић 1993: 85)

⁸ Н. Љубинковић сматра да је тријада из Другог косовског боја Јанко – Секула – Михаило Свилојевић повратно утицала на удруживање тројице побратима из раније битке на Косову (Љубинковић 1965: 89–90).

⁹ Разматрајући функције и особену типологију помоћника, М. Дрндарски Милана и Ивана сврстава међу неефикасне помагаче, који не успевају да помогну јунаку, него гину заједно с њим (Дрндарски 1997: 128).

док два старија побратима преузимају улоге кума и девера (СНП II, 51). Тријада, а са њом и принцип њеног формирања, нарушени су у старијем запису о Косовском боју (Б, 1), у којем је Милош окружен слугама:

„Пака иде Милошу слуге своје дозивати,
Слугу Ивана Милана и Николу Косовчића...”

Промена статуса (јунака у слуге), номенклатуре и, евентуално, броја побратима (слугу)¹⁰ удаљила је ову варијанту од осталих.

Интересантно је испратити додиривање двеју наших најпознатијих јуначких тријада у каталозима. Приликом састављања каталошког низа, добар певач води рачуна не само о именима која ће унети у песму него и о редоследу уклапања. Устаљени парови и тријаде преузимају се као целина. Овакве формуле уједно су и мнемотехничко средство при дугом набрајању. Уклапање Милошевог имена, заједничког члана двеју тријада, најбоље је показало све тешкоће низања. Добар певач, какав је био Тешан Подруговић, у песми о женидби Ђурђа Смедеревца (СНП II, 79), поставио је две тријаде једну до друге, стављајући Милоша у средину, као спојницу. Ђурђе у сватове, између осталих, позива:

„...А ђевера Краљевића Марка,
а чауша Рељу Крилатицу,
а војводу Обилић-Милоша,
барјактара Топлицу Милана,
а привенца Косанчић-Ивана...”

Мање вешти певачи раздвајали су ове две групе на пар и тријаду. Нпр. редослед Ђурђевих војвода у варијанти о надметању с Јанковим катанама (ПЦХ, 74), по ком се здружују најпре Милан Топлица и Иван Косанчић, а потом Милош, Реља и Марко, открива да је Милутиновићев певач Лука Шћепанов Ровчанин, бирајући Милошеве побратиме, давао извесно преимућство Марку и Рељи у односу на Милана и Ивана.

Део сватовског каталога Ива Црнојевића сачињавају Марко, Милош, два Косанчића и Реља (СНП VI, 36). Заборављање Милана и удвајање Косанчића, ствара утисак уметања овог пара у старију тријаду, коју је певач боље асимиловао из усменог фонда него косовске јунаке.

Други пут, најбоље се очувало језгро Милан – Иван. Изван косовског круга песама овај пар је стабилнији него тријада у коју је укључен

¹⁰ Неизвесно је да ли је реч о тројници браће – Ивану, Милану и Николи Косовчићу, или се презиме Косовчић односи само на последњег јунака. С друге стране, могуће је претпоставити, да нема тројнице, већ двојице слугу. Иван Милан је могао да замени Топлицу Милана, а Никола Косовчић – Ивана Косанчића/Косовчића. У том случају, Милош и двојица слугу не би битније одступили од формулативне тријаде.

и Милош. Нпр. око Милутиновог одра сакупљају се великаши и јунаци да чују царево завештање (ПЦХ, 156). Након Милоша стиже Реља, па Топлица Милан с побратимом Косовац Иваном, док је Марко у друштву с оцем. Наглашавање везе Марка и Вукашина увод је у сукоб оца и сина због потоње Маркове пресуде о праву на круну Немањића. Стабилни пар Милан – Иван, с једне стране, и прикључивање Марка Мрњавчевићима, с друге, здружили су у парну спрегу Милоша и Рељу.

Дијада Милана и Ивана очувала се и у оним каталозима где су наведене тријаде разбијене. Када Лазар сазове „собет” ради договора о зидању задужбине, за своју трпезу једног до другог посађује Косанчића и Топлицу, а Милоша уз Миличину браћу (СНП II, 36). Тужећи, Рајко војвода помиње Милоша, Марка и Рељу (СНП III, 10), али су они одељени обласни господари, чије се побратимство не потврђује и који су далеко један од другог у низу славних српских војвода, док су Топлица Милан и Косајчић Иван, и у овом дугом ланцу, суседне карике. Изузетак је једна варијанта о женидби леђанског краља (ПЦХ, 72)¹¹ у којој је, сасвим супротно, очувана тријада Милош, Марко, Реља, док су Топлица и Косанчић развојени.

У већ поменутој песми о избављању побратима из тамнице Вуче генерала (СНП II, 42), Марко је спасилац у невољи. Познати модел о ослобађању сужња подразумева једног јунака у тамници, али је Милош привукао и своје побратиме, Ивана и Милана. С друге стране, он се с Марком повезује парном побратимском спрегом, док се на другом крају Милан спаја са оцем, старим Топлицом. Тако две дијаде (Марко – Милош и Милан – стари Топлица) повлаче крајње чланове тријаде, те разарају и ослабљују „косовску” тројку.

Тројна веза јунака Другог косовског боја Угрин Јанко/Анко – Михаило/Михајло Свилојевић – Секула Бановић/Драгуловић/Дракуловић најбоље се очувала у иначицама о веренику који гине на Косову (Б, 20; Б, 21; Б, 32). Спрега Јанка и Секуле почива на сродничкој вези ујака и сестрића, али је такође у овој тријади Секула издвојен као млад јунак и вереник наспрам двојице старијих јунака. Паралела са тријадом из Првог косовског боја је очигледна.¹² Снага пара дошла је до изражаја при преносу ове тријаде у друге сижејне моделе. Наиме, најслабија карика бива замењена популарнијим јунаком. Тако је у сижеу о избору смрти, који укључује и казивање непријатељском владару о тројници најбољих јуна-

¹¹ Ова песма је, иначе, плод лошијег певача и мање успела варијанта која несистематично уклапа више сижејних модела (женидба, ослобађање, подвиг младог јунака на туђем терену).

¹² Д. Костић сматра да је „Косовка дјевојка” (СНП II, 51), у којој је косовска тројка заменила угарску, каснија верзија поменутих бугарштица о сусрету тројице Угричића са будимском принцемом (Костић 1939: 14–15).

ка (Пешић 1976: 90), Марко најпре истиснуо Јанка Сибињанина (Костић 1939: 6), да би потом повукао и своје побратиме, што је у каснијим обрадама довело до „преплитања круга јунака око Марка Краљевића са оним првобитним, угарским” (Сувајцић 2005: 67). Тако се у песми „Бановац Секуле” (СНП Пр, 69) удружују Јанко, Реља и Секула (Сувајцић 2005: 67). Друга варијанта истог модела спаја Јанка, Дмитра Јакшића и Секулу (СНП Пр, 74). Стабилни двојац ујак – сестрић опстаје, док је трећи јунак изменљив.

У оквиру хајдучке дружине Старине Новака тројна веза се успоставља међу најближим сродницима. На једном полу су Новак и Радивој, старији и искуснији јунаци, а на другом „дијете” Грујица (Е, 92; СНП III, 2; СНП VII, 33; ПЦХ, 78). Грујица је издвојен по младости и лепоти. Он оца и стрица послужује вином, њега продају, преоблаче у женску одећу, жене. Равнотежа и релације у тријади ретко се мењају, нпр. у варијанти о Груји и његовој посестрими, Новак и Грујо се супротстављају Атлагићима, а рањеног Радивоја сакривају међу грање (ПЦХ, 76). Спрега Новака и Радивоја показала се као најстабилнија у хајдучком тројству, док је трећи члан изменљив. Тако се браћа удружују са Радојицом Кавгом (Б, 106) или Алексом Приморцем (ПЦХ, 66).

Остале јуначке тријаде углавном су фиксирани за сижејни модел. Осим поменуте схеме о три добра јунака, постоје још неки модели који захтевају тријаду. Нпр. песме о најмлађем јунаку који побеђује хваљеног придошлицу. Тројица јунака испијају вино и разговарају о својим мегданима и победама. Двојица познатијих се хвале, док најмлађи, најмање афирмисани јунак, ћути. Испостави се да он једини сме да се супротстави чувеном противнику који случајно наилази. Најстабилнији члан тројке је протагониста – Раде Облачић/Јелечковић / од Авале / Облак Миросав, а на позицији признатог, искусног пара, који ће се кукавички понети, формулативно су Марко и Јанко (СНП VI, 33; СНП Пр, 55; СНП Пр, 85; СНП Пр, 86; ПЦХ, 26; ПЦХ, 75; ПЦХ, 145). Понегде је Марко привукао Милоша или Рељу, своје традиционалне побратиме, и истиснуо Јанка (СНП VI, 33; СНП Пр, 55). Даљом алтернацијом и сам Марко је потиснут у корист Леке и Реље (СНП Пр, 85), који су могли бити унети по аналогји јуначког друштва из „Сестре Леке капетана” или по територијалној блискости потенцијалних историјских прототипова¹³. У варијанти из Милутиновићеве *Пјеваније*, одржао се пар Марко – Јанко, али је на месту младог јунака Секула заменио Рада Облачића. Јака спрега ујака и сестрића и традицијом запамћени лик Секуле као младог, неустрашивог јунака, утицали су на ову промену номенклатуре.

¹³ Лека се везује за северни део Албаније – област Дукађин (Божић 1964: 395), или Призрен, а Реља за Пазар, Струму или Босну (Костић 1937: 55, 59).

Тријада која стабилност такође дугује кохерентном сижејном моделу појављује се у песмама о ослобађању једног од тројице сужања сопственом снагом и домишљатошћу (СНП IV, 4; СНП IVр, 14; СНП IVр, 15; СНП IVр, 16; ПЦХ, 10). Вук(сан) од Роваца/Булатов/Брђанин / од Булатовића, у односу на своје сапатнике у тамници – Лије(а)ша/Филипа/Живка од Пипера и Селака/Тому/Вака/Стала/Солата Васојевића / од Васојевића, најпре је издигнут на јуначкој лествици према одговору да му је најжалије погинути без освете. Јунак који једини избегава замку целата и сам се ослобађа стоји наспрам мање јуначног и мање мудрог пара.

Церовић Новица, Карацић Шујо и Дамјановић/Алексић Мирко удружени су једино у бројним варијантама о погибији Смаил-аге Ченги(ј)ћа (СНП IV, 57; СНП IV, 58; СНП VIII, 61; СНП IVр, 33, СНП IVр, 34; СНП IVр, 35; СНП IVр, 36). Специфичност упесмљеног историјског догађаја утицала је на индивидуализацију сваког од јунака тријаде, али се и у овој структури назире формулативни образац 2 + 1. Мирко се издваја младошћу и последњим, најважнијим чином – он одсеца главу Смаил-аги, чиме стиче трофеј и вечну славу.

Рођачка тријада

Доминација парне спреге, односно, принцип настајања тријаде проширивањем пара, још су видљивији приликом удруживања рођака. Овакве тројне везе нису толико заступљене као повезивање јунака, будући да углавном немају значајнију сижејну улогу. Често су сведене само на именовање, нотирање рођачког односа (отац и два сина, ујак и два сестрића, тројица браће).

Међу очевима и синовима, највише је песама о Новаку и двојици Новаковића. Грујичино име је стабилно, док је други син именован као Татомир или Оливер. Слабо индивидуализирана, његова улога је сведена на допуну познатијег брата и оца. Појављује се у каталозима (Е, 188; СНП III, 10), пристаје уз оца и брата приликом раскола чете (СНП III, 3), преузима улогу женика у завршници уместо погинулог брата (СНП VII, 36), а једино активно учествује, мада никад сам, у хајдучким подвизима и пресретањима намерника кроз гору, понегде наглашеним формулом „што пропусти (име), дочекује (име)” (СНП IIIр, 3; СНП III, 6). Унутар Новакове чете Новаковићи успостављају и сложеније породичне спреге у које се укључује и стриц, па је тако могуће говорити о два пара браће или о скупу од четири јунака повезаних по принципу 3 + 1 (Новак са синовима + Радивој).

Хајдучки круг песама познаје и друге тријаде оца и синова. Судбина Вујадина и његових синова – Милића и Вујића парадигма је хајдучког подношења мука (СНП III, 50). Стари Матеља и двојица Матељевића, Јанко и Новак, страдају због издаје рођака (СНП VIII, 11; ПЦХ, 33).

Двојица Ђурђевић синова најпре формирају пар, да би се потом повезали и са оцем. Историјско ослепљивање Гргура и Стефана поетски је уобличено као сиже о неверној сестри (СНП Пр, 64; СНП Пр, 87). Остарео деспот и двојица слепих синова забележени су и у Рајковом каталогу (СНП III, 10).

Међу бројним варијантама о смрти Перовића Батрића издвајају се две у којима брата освети Радул Перовић, на подстицај оца – Пера Вучићевића (СНП IV, 1; СНП IVр, 9).

Пар отац – син, Старац Фочо – Фочић Мемед-ага, у Вишњићевој варијанти о почетку Првог српског устанка (СНП IV, 24) претежава над тријадом. Други Фочић – Мус-ага, каталошки је лик, не учествује активно у доношењу одлука, већању, нити у сечи кнезова.

Последњи у низу, мада не и најмање познат, јесте тројни низ Вукашин – Марко – Андријаш. Ова тријада није сижејнотворна; појављује се у завршници двеју варијаната о погибији војводе Момчила (СНП II, 25; ПЦХ, 147), као епска патрилинеарна копча чувених јунака и чувеног родитеља. Истовремено, успоставља се и матрилинеарна генетска веза јунака са ујаком (Златковић 2006: 20–21), представником змајевитих (Делић 2006: 257–269), дивовских јунака старије генерације (Делић 2006: 288–298). Сличне тријаде, чија је функција искључиво нормирање генеалогске везе, налазе се и у епилогу трију песама из *Пјеваније*. Потомци Вука Огњанина су Змај и Огњан Вук (ПЦХ, 122); Новак и Радивој у песми бр. 56 постају синови чувеног хајдука Малог Радојице, док су потомци Бановића Страхине и сестре Јанка Сибињанина – Секула и Михаило (ПЦХ, 151). У последњем примеру истиче се још једна тријада – ујак и два сестрића.

Све набројане тријаде настале су проширивањем пара, али та почетна спрега није идентична у сваком примеру. Тамо где браћа делају удружено, неиндивидуализирано, као дублет исте личности, формирају пар и повезују се с оцем (Ђурђевић синови, Матељевићи, Милић и Вујић). Друга могућност је чвршћа веза оца и једног сина, обично позната и по другим сижеима, заснованим на њиховој дијади, која се проширује придруживањем још једног сина. Његова позиција је нестабилна, о чему сведочи и чињеница да се ретко јавља самостално, одвојен од оца и брата. Тако су Краљевић Андрија и Татомир Новаковић инфериорнији у односу на познатије најближе сроднике. Мотивација њиховог увођења јесте допуна до формулативног тројства. Могуће је и преклапање два пара: отац

– син и браћа (Вукашин и Марко + Марко и Андрија; Старина Новак и Груја + Груја и Татомир), при чему познатији јунак, заступљен у обе парне спреге постаје чвориште и основа тријаде.

Тројна релација ујака и два сестрића формира се на исти начин. Тежишни пар углавном је ујак – сестрић, а ређе двојица браће. Спрега Момчило – Марко потпуно је засенила Андријаша. Пошто се само Марко „тури на ујака”, сродничка веза војводе Момчила и Андријаша епски није активирана иако је нотирана.

И када је тријада активнија, унутрашњи односи се битније не мењају. Уз Мијата Томића, након раскола чете, остају само његови сестрићи – Маријан и Маленица (ПЦХ, 108). Пар Мијат – Маријан је формулативан, а други сестрић је уведен по аналогiji са познатијим варијантама о расколу у Новаковој дружини, у којима остарелог харамбашу подржавају само његови синови. Други део варијанте из *Пјеваније* одговара сижеу о издаји хајдука, чија је карактеристична завршница освета сестрића неверном рођаку и налогодавцу, виновницима ујакове смрти. Како овај модел почива на пару ујак – сестрић, тријада је постала сувишна. Инерција пара и модела осудила је тако другог сестрића на смрт – Маленица гине заједно с ујаком, а осветник задржава неокрњен делокруг.

Језгро тријаде коју чине Јанко и његова два сестрића – Јакшићи (ПЦХ, 95), почива на братском пару, не само што је познатија веза браће од релације Јакшића и Јанка, него и због непријатељских односа између ујака и сестрића. Ујак се свети отмичару сестре, али се Јакшићи, још деца, случајно спасавају. Кад стасају, робе и пале Сибињ, узвраћајући ујаку, а непријатељство се окончава на интервенцију Анђе, њихове мајке и Јанкове сестре.

У црногорској патријархалној средини, тријада стриц – синовци, као и у случају пара, надјачала је матрилинеарну везу. Петар Бошковић спасава синовце Вукала и Радула, па заједно секу Турке и враћају отете овце (СНП IV, 47). Глорификација болесног јунака и његовог последњег подвига поларисала је ову тројну спрегу на јунака и неиндивидуализирани пар синоваца, са доминантним удвојеним делокругом жртве.

Међу малобројним братским тројкама највише је песама о Мрњавчевићима. Тројица браће сачињавају типични синтагматски низ јунака бајке, док су за епику уобичајеније парне спреге. Парадоксално, у случају Мрњавчевића, епска песма није искористила историјски предложак, већ га је проширила додавањем трећег брата – војводе Гојка. Мрњавчевићи се, не рачунајући помињање у каталозима, у одабраном корпусу песама, везују за три модела – зидање града, поделу царства и Косовки бој. Класична варијанта из Вукове збирке о подизању Скадра остварена је као жанровско прожимање баладе, предања и епске песме. Двојица

старије браће оштро су контрастирани Гојку, једином који није „превје-рио” и открио љуби план за градбену жртву (СНП II, 26). У рукописној варијанти, сведенијег израза, мање психолошке изнијансираности лико-ва и скромнијег уметничког домета, највеће сижејне измене односе се на број браће (деветорица) и Гојковичину реакцију (убиство одојчета и проклињање грађевине) – СНП Пр, 15. Доминантни принцип формирања тријаде (2 + 1) лако је уочљив кроз етичку поларизацију браће. Тројица браће негативно су приказани као узурпатори Душанове круне (СНП II, 34; ПЦХ, 69; ПЦХ, 156), при чему је традиција највише осудила краља Вукашина, који зарад владалачких амбиција насрће на сина или чак убија кума (сестрића), легалног наследника царског жезла. Комбинација града-ције и проширивања пара обележје је тријаде Мрњавчевића у овом си-жејном моделу. У сенци негативне карактеризације остали су Мрњавче-вићи – косовски подвижници, анахроно смештени под барјак кнеза Лазара (СНП II, 46). Браћа наступају здружено, сваког прати исти број војника и готово једновремено гину. Ипак, и у оваквој епизоди, назире се парно ус-тројство тријаде. Слепица из Гргуреваца о смрти Угљеше и Гојка кратко извештава, док Вукашинову погибију детаљније представља:

„Вукашин је грдних рана доп’о,
Њега Турци с коњма прегазеше...”

Овакав трагичан исход, близак страдању великих грешника, активи-ра традицијом фиксирани негативни лик најстаријег Мрњавчевића.

Братска дијада Војиновића, нестабилних имена, углавном је везана за улогу трагично пострадалих девера. Женидбена тема је једини видљи-ви додир са тријадом Воиновића. Историјски прототипови тројице браће могли су бити синови војводе Војина.¹⁴ Епска песма је преиначила њихо-ва имена (Вукашин и Петрашин), а најстаријем – Милошу, доделила уло-гу најмлађег сина и најбољег јунака.¹⁵ У „Женидби Душановој”, двојица старијих Воиновића су епизодни ликови који обавештавају јунака и по-мажу при његовом опремању. Тријада је у сенци двоструке парне спреге коју формирају Душан и Милош, господар и заточник, ујак и сестрић.

¹⁴ Војвода Војин био је истакнути велможа Стефана Дечанског. Његови синови Ми-лош, Алтоман и Војислав помињу се као угледни Душанови великодостојници, чији су се поседи граничили с Дубровником. (Михаљчић 1989: 37)

¹⁵ Иако најстарији, Милош је имао најнижи чин на Душановом двору – ставилац. Ипак, уживао је владарево поверење, јер га дубровачки списи помињу као Душановог посланика и потписника уговора о уступању Пељешца и Стона Дубровнику 1333. г. (Ми-хаљчић 1989: 37). Ј. Деретић мисли да су епски лик Воиновића, „љутих кавгација” и непријатеља Латина, умногоме одредиле сталне чарке и повремено лоши односи суседа, Војинових синова и Дубровчана (Деретић 1995: 80–87).

Попут Војиновића, и Анђелићи су познатији као пар у којем активнију улогу има Мићо. У песми о његовој женидби (СНП IIIр, 67) појављују се и неименована двојица млађе браће, девери. Инерција епизоде о печењу младих Војиновића (СНП VI, 34; СНП IIр, 81), утицала је да се и у овој варијанти најпре удвоје актери у функцији девера, а потом, имплицитно, формира и тријада Анђелића.

Братски пар Јакшића условно се може посматрати као део тријаде у коју улази и њихова сестра. Сижеи о њеном спасавању и враћању у породицу реактуализују космогонијску матрицу о божанским близанцима и њиховој сестри.¹⁶ Доминација пара у тријади овде је још видљивија.

Низ удружене браће, и уопште, јунака, не зауставља се на броју три. Епска песма познаје скупине од четири, пет, седам, девет, дванаест и више јунака. Хоризонтално повезивање јунака у већу групу обично је представљено у форми каталога. На свим нивоима синтагматског уланчавања, од пара до каталога, важи исто језичко правило, по ком се нижа јединица остварује тек у оквиру јединице вишег реда (Benvenist1975: 120–131). Јунака епске песме немогуће је сагледати изван релације с противником, помоћником (саборцем, побратимом) или налогодавцем (старесином), дакле, у дијади. Исто тако се, парна спрега, било да је комплементарна, било да је антагонистичка, открива тек у садејству с трећим ликом. Тријада чува обресе пара који јој је у основи. На крају, без обзира на разуђеност и преовлађујуће несистематско уланчавање јунака у каталозима, овај најдужи синтагматски низ формира, понавља и утврђује формулативне парове и тријаде.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Б – Богишић, Валтазар. *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*, Београд: Гласник Српског ученог друштва, 1878.
- Е – Геземан, Герхард. *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*. Сремски Карловци, 1925.
- СНП II – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. II. Сабрана дела. Књ. 5. Радмила Пешић, прир. Београд: Просвета, 1988.
- СНП III – Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. III. Сабрана дела. Књ. 6. Радован Самарцић, прир. Београд: Просвета, 1988.

¹⁶ Н. Нодило их сматра децом Видовом – Појезда, Пријезда и Зора, тј. праскозорје, сутон и звезда између њих (N. Nodilo 2003: 63–65). А. Лома прати епско преобликовање космогонијског мита о свађи браће око исте невесте (сестре), односно, о враћању сестре из царства мртвих. Ликови Јакшића сачували су представу о божанским близанцима, коњаницима, синовима неба, и њиховој сестри. (Лома 2002: 59–62)

- СНП IV – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. IV. Сабрана дела. Књ. 7. Љубомир Зуковић, прир. Београд: Просвета, 1986.
- СНП VI – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VI. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд: Државна штампарија, 1935.
- СНП VII – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VII. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд: Државна штампарија, 1935.
- СНП VIII – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VIII. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд: Државна штампарија, 1936.
- СНП IX – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. IX. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд: Државна штампарија, 1936.
- СНП Пр – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. II. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд: САНУ, 1974.
- СНП Шр – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. III. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд: САНУ, 1974.
- СНП IVр – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. IV. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд: САНУ, 1974.
- ПЦХ – Милутиновић, Сима Сарајлија. *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Добрило Аранитовић, прир. Никшић: НИП „Универзитетска ријеч”, 1990.
- Божић, Иван. „О Дукађинима”. *Зборник Филозофског факултета*. Књ. VIII. Споменица Михаила Динића, 2. Београд: Београдски универзитет, 1964. 385–424.
- Делић, Лидија. *Живот епске песме: „Женидба краља Вукашина” у кругу варијаната*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- Деретић, Јован. *Загонетка Марка Краљевића*. Београд: Српска књижевна задруга, 1995.
- Дрндарски, Мирјана. „Карађорђеве војводе као епски помагачи – функција војвода у устаничком епу”. *Карађорђеве војводе у историји, епу и драми*. Зборник радова са научног скупа и поводом њега. Ненад Љубинковић, прир. Београд: Институт за књижевност и уметност; Велика Плана: Скупштина општине, 1997. 127–134.
- Ђурић, Војислав. „О Рељи Крилатици у песништву”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 42, св. 1–4 (1976): 61–65.

- Златковић, Иван. *Епска биографија Марка Краљевића*. Београд: Рад: КПЗ Србије: Институт за књижевност и уметност, 2006.
- Костић, Драгутин. *Тумачења друге књиге „Српских народних пјесама” Вука Ст. Караџића: додатак четвртог државном издању*. Београд: Државна штампарија, 1937.
- Костић, Драгутин. „Два косовска цикла”. *Прилози проучавању народне поезије*, књ. VI, св. 1–2 (1939): 1–18.
- Лома, Александар. „Епски лик Краљевића Марка у светлу нове компаративне митологије (Песма ’Сестра Леке капетана’ и трагови ’трофункционалне идеологије’ у српској епици)”. *Марко Краљевић – историја, мит и легенда*. Ненад Љубинковић, ур. *Расковник*, година XXIII, бр. 87–90 (1997): 163–204.
- Лома, Александар. *Пракосово. Словенски и индоевропски корени епике*. Посебна издања. Књ. 78. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2002.
- Љубинковић, Ненад. „Две приче о Косовском боју из рукописа попа Дене Дебељковића”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 31, св. 1–2 (1965): 81–92.
- Михаљчић, Раде. *Крај српског царства*. Београд: БИГЗ, 1989.
- Михаљчић, Раде. *Јунаци косовске легенде*. Параћин: Вук Караџић, 1993.
- Петковић, Данијела. „Кохезија епских ликова”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/2, том I. Београд: МСЦ, 2013. 85–95.
- Пешић, Радмила. „Два стара епска мотива”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 42, св. 1–4 (1976): 86–95.
- Сувајџић, Бошко. *Јунаци и маске*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2005.
- Чајкановић, Веселин. „Мотиви једне арнаутске песме о боју на Косову”. *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*. Сабрана дела из српске религије и митологије. Књига прва. Војислав Ђурић, прир. Београд: СКЗ: БИГЗ: Просвета: Партенон М. А. М., 1994. 210–220.
- Шмаус, Алојз. „Из проблематике историјског развоја косовске традиције (Побратими Милоша Обилића)”. *Зборник Филозофског факултета*. Књ. VIII. Споменица Михаила Динића, 2. Београд: Београдски универзитет, 1964. 617–624.
- Benvenist, Emil. *Problemi opšte lingvistike*. Beograd: Nolit, 1975.
- De Sosir, Ferdinand. *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit, 1989.
- Jakobson, Roman. *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit, 1966.
- Lotman, Jurij. *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit, 1976.
- Maretić, Tomo. *Naša narodna epika*. Beograd: Nolit, 1966.
- Nodilo, Natko. *Stara vjera Srba i Hrvata*. Beograd: MVTС, 2003.

Danijela Petković

TRIADS IN SERBIAN EPIC POETRY

Summary

A triad represents a kind of a syntagmatic connection between heroes of oral epic poems, midway between a pair and multiple member series, catalogues. Dealing with examples of the best known heroic and kinship-related triads of Serbian epic poems, this paper reviews the functions of trilateral connections, the stability of names and the modification of nomenclature in various *sujets*. Addition is the basic principle of the horizontal joining of heroes. Thus the majority of triads arise by means of expanding a pair (2 + 1), but its contours are not lost when a trilateral connection is established.